

Отримано: 26 липня 2016 р.

Прорецензовано: 06 серпня 2016 р.

Прийнято до друку: 16 серпня 2016 р.

Топішко І. І., Топішко Н. П., Галецька Т. І. Трансформація умов господарювання в економіці знань та її вплив на соціальну політику держави / І. І. Топішко, Н. П. Топішко, Т. І. Галецька // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. – Острог: Вид-во НУ«ОА», вересень 2016. – № 2(30). – С. 27–32.

УДК 330.1

JEL – класифікація: E 69

Топішко Іван Іванович,

кандидат економічних наук, доцент

Топішко Наталія Петрівна,

кандидат економічних наук, старший викладач

Галецька Тетяна Іванівна,

*кандидат економічних наук, старший викладач, кафедра економічної теорії, менеджменту та маркетингу
Національного університету «Острозька академія»*

ТРАНСФОРМАЦІЯ УМОВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В ЕКОНОМІЦІ ЗНАНЬ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СОЦІАЛЬНУ ПОЛІТИКУ ДЕРЖАВИ

У статті охарактеризовано сутність глобалізації як системної трансформації світової економіки. Акцентовано увагу на особливостях мережевої (цифрової, символічної, швидкісної) економіки, що формується. Охарактеризовано її вплив на суспільні відносини та різнобічні аспекти пов'язаних із цим позитивних і негативних змін. Розглянуто перспективи трансформації «інформаційного суспільства» у «суспільство знань», основою якого стане «економіка знань» як втілення синергетичного ефекту від використання основних факторів виробництва. Обґрунтовано необхідність корегування курсу ринкового реформування економіки України, його соціальної орієнтації на основі зміни сенсу та механізмів соціально-економічної політики.

Ключеві слова: глобалізація, метаекономіка, мережева економіка, економіка знань, суспільне відтворення, суспільний поділ праці, соціальна політика, соціальний компроміс.

Топішко Иван Иванович,

кандидат экономических наук, доцент

Топішко Наталья Петровна,

кандидат экономических наук, старший преподаватель

Галецкая Татьяна Ивановна,

*кандидат экономических наук, старший преподаватель, кафедра экономической теории, менеджмента и маркетинга
Национального университета «Острозьская академия»*

ТРАНСФОРМАЦІЯ УСЛОВИЙ ХОЗЯЙСТВУВАННЯ В ЕКОНОМІКЕ ЗНАНИЙ И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА СОЦИАЛЬНУЮ ПОЛИТИКУ ГОСУДАРСТВА

В статье охарактеризованы сущность глобализации как системной трансформации мировой экономики. Акцентируется внимание на особенностях сетевой (цифровой, символической, скоростной) экономики, которая формируется. Охарактеризованы ее влияние на общественные отношения и разносторонние аспекты связанных с этим положительных и отрицательных изменений. Рассмотрены перспективы трансформации «информационного общества» в «общество знаний», основой которого станет «экономика знаний» как воплощение синергетического эффекта от использования основных факторов производства. Обоснована необходимость корректировки курса рыночного реформирования экономики Украины, его социальной ориентации на основе изменения смысла и механизмов социально-экономической политики.

Ключевые слова: глобализация, метаэкономика, сетевая экономика, экономика знаний, общественное воспроизводство, общественное разделение труда, социальная политика, социальный компромисс.

Ivan Topishko,

PhD, Associate Professor

Natalia Topishko,

PhD, Assistant Professor

Tetiana Galetska,

*PhD, Assistant Professor Department of Economic theory, Management and Marketing
The National University of Ostroh Academy*

TRANSFORMATION OF ECONOMIC CONDITIONS IN THE ECONOMY OF KNOWLEDGE AND ITS IMPACT ON SOCIAL POLICY

The article describes the essence of globalization as a systemic transformation of the global economy. The attention is focused on the features of the network (digital, symbolic, high-speed) economy emerging. Characterized its impact on social relations and diverse aspects related positive and negative changes. The prospects of transformation «information society» in the «knowledge society», which will be the basis of «knowledge economy» as the embodiment synergetic effect of the use of production factors. The necessity of adjusting the exchange rate market reform Ukraine's economy, its social orientation based on the change of meaning and mechanisms of social and economic policy.

Keywords: globalization, metaeconomy, network economy, knowledge economy, social reproduction, social division of labor, social policy, social compromise.

Постановка проблеми. Сучасний світ переходить до VI технологічного укладу. На розвиток соціально-економічних систем значний вплив здійснює глобалізація, становлення мережевої економіки та суспільства знань. Процеси життєдіяльності прискорюються. Стрімко розширюються та ускладнюються взаємозв'язки національних економік і людей, а також наростає їх взаємозалежність. Глобальна інтеграція поступово охоплює практично всі сфери суспільних взаємовідносин: економіку, політику, ідеологію, культуру, умови існування людей, спосіб їхнього життя. Нового характеру набуває взаємодія національного і світового господарства. Трансформуються умови суспільного поділу праці та господарювання в напрямі посилення спеціалізації країн, їх взаємозалежності та взаємовпливу. Загострюється конкуренція та змінюються її умови, методи та правила.

Відбуваються зрушення у структурі економіки та механізмах управління. Докорінної зміни зазнають матеріальні основи національного виробництва. Формується новий тип соціально-економічних відносин. Суспільство стає інформаційним, постеконічним (віртуальним, інтелектуальна власність не має матеріальної основи). Посилюється нестабільність економіки, що позначається на стані соціуму.

Для підвищення ефективності виробництва впроваджуються зміни в систему соціально-трудова відносин, розподіл обов'язків між суб'єктами соціального партнерства. Зменшується соціальна відповідальність бізнесу. Підвищується індивідуальна відповідальність особи за рівень та якість її життя. Знижується відповідальність держави щодо гарантування і забезпечення суспільно нормальних умов життя індивіда. Це веде до зростання нерівності в соціумі.

За таких умов продовжується розробка механізмів підтримки соціального компромісу в суспільстві. Зростає роль соціальної політики держави в балансуванні ситуації щодо розв'язання суперечності між економічною ефективністю та соціальною справедливістю в розподілі суспільних благ; забезпеченні відтворення робочої сили та її розвитку. А також у захисті людини від несприятливого впливу соціальних ризиків, які погіршують суспільно нормальні умови її життєдіяльності. Багатовекторні та глибинні зміни умов господарювання актуалізують пошук шляхів суспільного поступу на безконфліктній, неантагоністичній основі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Системні трансформації сучасного світу, їх вплив на умови господарювання та соціальні процеси активно досліджують зарубіжні та вітчизняні вчені. Ці проблеми вивчають політологи і соціологи (І. Валлерстайн, К. Поппер, Т. Пікетті та ін.). Цій тематиці присвячено праці представників школи економічної соціології (М. Грановітера, М. Кастельса, Р. Сведберга, А. Сена, Р. Холлінгсворг, Ф. Шміттєра, В. Штрека, А. Етціоні та ін.). Також видатних економістів (Т. Екінса, Х. Гендерсона, П. Хокінса, Р. Норгаарда, Л. Брауна та ін.) [1, с. 290].

Аналіз різноманітних аспектів сучасних трансформаційних процесів та їх впливу на національну економіку наявний у багатьох наукових розробках українських учених, а саме: А. Гальчинського [2; 3], В. Гейця [4], І. Гнібіденко [5], П. Єщенка [6; 7], І. Каленюк і Л. Цимбал [8], В. М. Тарасевича [9] та ін. Науковці шукають вихід із нестабільної ситуації та системної невизначеності. У дослідженнях соціальної проблематики увагу, як правило, акцентовано на взаємозумовленості, взаємовпливі соціальної та економічної компоненти суспільного розвитку; пошуку шляхів і механізмів коригування форми і змісту суперечностей суспільного розвитку об'єктивного і, значною мірою, суб'єктивного характеру. Ця тематика залишається актуальною.

Мета статті полягає в дослідженні змін в умовах господарювання під впливом глобальних трансформацій; з'ясування підходів до корегування форми і змісту суперечностей суспільного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Політичні, культурні, соціально-економічні перетворення, що відбуваються в сучасному світі під впливом глобалізації, носять багатовекторний та глибинний характер. Змінюються умови господарювання і формується новий тип соціально-економічних відносин.

Серед чинників, які зумовлюють їх трансформацію, виокремимо такі:

– стрімке формування принципово нової інформаційно-технологічної бази на основі впровадження механізмів електронної системи комунікацій. Перетворення інформації на ресурс і фактор суспільного виробництва;

– загострення проблеми обмеженості ресурсів і техногенного навантаження на навколишнє середовище;

- глобальний характер прискореної технологічної модернізації виробництва на основі застосування ресурсозберігаючих і наукомістких технологій;
- динамічність соціально-економічних процесів і використання переважно інтенсивних факторів економічного зростання;
- інтелектуалізація та віртуалізація економічних відносин;
- суттєві зміни в суспільстві та соціально-трудових відносинах як наслідок впровадження елементів і механізмів шостого технологічного укладу;
- стрімке формування мережевого сектору ринкової економіки; розробка нових способів прискореної передачі зростаючих масивів інформації;
- розширення інформаційної мережі призводить до того, що вона поступово стає антиподом ринку. Хоча використовується ринок та його функціональні форми, проте ця мережа є економічними відносинами іншого сутнісного порядку і проявляється як одна з базових тенденцій сучасного розвитку світу. Вона реалізується як системна структура метаекономіки, трансринкової економіки [2, с. 418–419]; в епоху інформаційної революції формується надшвидка віртуально-символічна економіка, наростає хаотичність економічної ситуації [2, с. 404];
- зростає нестабільність економічного розвитку. Економіка світу увійшла в понижувальну хвилю п'ятого великого циклу М. Кондратьєва [10, с. 6]; в економіці більшості країн наявна стагнація (стагнація + неповна зайнятість + інфляція);
- спостерігається криза кейнсіанства та неокласичне відродження на основі концепції глобального монетаризму.

«Неоліберальні» концепції нового світового порядку представлені в працях Ф. Фукуяма («оптимістичний лібералізм»), С. Гантінгтона («консервативний оптимізм»), Г. Кіссінджера («новий світовий порядок»), Зб. Бжезинського («американські шахи»), Дж. Сороса («ліберальний антифундаменталізм») [11, с. 106–116].

Сутність і основні закономірності сучасного постіндустріального світового розвитку охарактеризовано в різноманітних теоріях, а саме:

«*межі зростання*». За виснаження природних ресурсів, наростання техногенних і демографічних проблем, посилення егоцентризму ТНК і країн-лідерів, загострення конкуренції світ добігає межі демографічної та економічної експансії;

«*сталого розвитку*» як скоординованої глобальної стратегії поступу людства в умовах глибокої системної кризи всіх сфер життєдіяльності [12, с. 72]. Стверджується, що межу сталого зростання досягнуто. Потрібно зупинити економічний поступ розвинутих держав та демографічний вибух у слабозрозвинутих. Підґрунтям концепції є ідеї розбудови інформаційного суспільства, у якому інформація стає визначальним фактором виробництва, сфера послуг переважає над матеріальною, поширення електронної системи обліку і торгівлі поступово зумовлює згортання ринкових відносини.

«*контрольованого глобального розвитку*». Теорію побудовано на виборі оптимальних систем управління глобальним розвитком на основі переходу до інформаційного суспільства;

«*мітозу біосфери*» та «*універсального еволюціонізму*». Увагу сконцентровано на ноосфері як самоорганізованій системі гармонійного синтезу біосфери і техносфери. Досягненню певної економічної рівноваги сприятиме вихід за межі Землі.

Науковці мають не тільки оптимістичний погляд на сучасні трансформації, а й підкреслюють значний потенціал ризиків, які притаманні технотронній ері [13, с. 28]. Нанотехнології, генна інженерія та інші її здобутки призведуть до спотворення природи людини, зумовлять нові соціально-екологічні проблеми, з якими людство ще не стикалося [12, с. 77]. Інформація та знання створять новий соціальний поділ на «освічених» і «неосвічених», який сформує небачені досить проблеми [14, с. 209].

Інформаційна мережа відіграє роль організаційної основи планетарного суспільства та процесів глобалізації. Використання інформаційних технологій зумовлює формування мережевої організації економіки (цифрову, швидкісну економіку) [15]. Галузево-територіальний принцип її організації замінюється на мережевий.

Швидкісний режим реального часу мережевої економіки зумовлює мультиплікативний ефект нового прискорення («закон мультиплікації прискорення»). Мультиплікація прискорення збільшує матеріальний результат [3, с. 231]. Підвищується суспільна вагомість ефекту економії робочого (суспільного) часу, який стає одним із визначальних чинників суспільного (у т.ч. економічного) прогресу [3, с. 230].

«Інформаційне суспільство» знаходиться у стадії формування. З набуттям найвищої органічної взаємопов'язаності та масштабів розвитку воно трансформується в «суспільство знань», основою якого є «економіка знань» як втілення синергетичного ефекту від використання основних факторів виробництва. Одним із механізмів її становлення є глобалізація світової економіки, коли знання як фактор виробництва є дематеріалізованими (це послуги), стрімко накопичуються і розвиваються, стають швидкодоступними всім для використання. Це не тільки фактор суспільного виробництва, а також його продукт до

споживання. Суттєвих змін зазнає система організації умов господарювання. Конкуренція набуде нових форм і методів.

За таких трансформаційних умов економічного обміну ринок уже не виконує роль стихійного регулятора умов господарювання, яким був в індустріальній цивілізації. Також не здійснює й інші функції (балансуючу, регуляторну, комунікативну, інформаційну тощо). Однак у разі всезростаючої ролі мережевої системи взаємозалежність її та ринку залишається. Формується електронний ринок. Розвиток електронної системи обліку і торгівлі спричинює поступове згорання «класичних» ринкових відносин. Суспільство, що формується, характеризують як постіндустріальне і постеконічне. Становлення мережевої (швидкісної, цифрової, символічної) економіки зумовлює зміну умов товарного обігу і грошових відносин: гроші відриваються від своєї товарної основи і сфери матеріального виробництва.

Позитивним аспектом сучасного соціально-економічного розвитку є акцент на людині та суб'єктивних чинниках суспільного виробництва (теорія граничної корисності). У наукових пошуках особлива увага надається аналізу поведінки особи, мотивації до праці та економічної діяльності, розвитку людського капіталу. Формування «економіки знань» потребує постійного інвестування в процес його зростання з метою отримання більш високого економічного ефекту. Розглядаються проблеми економічного вибору під час обміну, принципи прийняття коротко- і довгострокових рішень. Інтерес науковців і практиків зосереджено переважно на проблемах оптимізації, мінімізації, максимізації результатів економічних процесів. Це ефективно під час розв'язання конкретних ситуативних виробничих, транспортних, управлінських процесів, тобто порівняно простих явищ і залежностей.

Такий підхід є надважливим в умовах загострення конкуренції на всіх рівнях її прояву (індивідуальному, корпоративному, національних економік і в глобальному економічному середовищі). У сучасних висококонкурентних умовах, зазначають І. Каленюк і Л. Цимбал, усе частіше робиться наголос не просто на досягненні економічного розвитку, а на забезпеченні лідерських позицій суб'єкта економіки як інструменту конкурентної боротьби та конкурентної переваги [8, с. 30].

Мейнстрімом світового розвитку, його парадигмою є лібералізація без меж як втілення постулатів концепції неолібералізму (глобального монетаризму). Зростання ролі транснаціональних корпорацій, посилення вільного руху капіталу і рухливості фінансових ринків, інформаційна революція, інноваційна хвиля, формування центрів сили та інститутів світового порядку, послаблення національних держав та дестабілізація їх господарської та політичної системи сприяють становленню нової світової економіки з наднаціональним її регулюванням (політичним та економічним) розвинутими країнами. Останні переформатовують економіки залежних держав відповідно до своїх інтересів. Господарська система країн трансформується, підкреслює Т. Трубник, постійно відчуваючи дію зовнішніх факторів, що позначаються на її внутрішній системі [16].

За умов наростання хаотичності економічної та політичної ситуації національним урядам неможливо формувати економічну політику на основі принципів кейнсіанської моделі макроекономічного регулювання, зрівноваження національного ринку. Країни (не тільки слаборозвинуті, а й розвинуті) не можуть забезпечити стійкість та пропорційність свого розвитку. Поглиблюється секторальна асиметрія національних економік. Ринок праці і система соціально-трудова відносин зазнають значних змін [17]. Високий ступінь ризикованості інвестицій у реальний сектор економіки та надприбутковість спекулятивних операцій спричинює ситуацію, коли ні фондовий ринок, ні інвестиційні фонди, ні банки не акумулюють достатньо коштів для інвестиційно-інноваційної діяльності [18].

З метою підйому на нову хвилю розвитку в постіндустріальному світі країни здійснюють концентрацію ресурсів на певних напрямках стратегічного планування, нарощують фінансування наукових досліджень інноваційного характеру (комунікаційних, нано- і біотехнологій, зниження енергоємності тощо). Формується новий технологічний уклад, який не потребує глибокого державного втручання і носить гуманітарний характер (економіка знань), за якої самоосвіта стає індивідуалізованою та диференційованою. Йде пошук нової траєкторії економічного розвитку та його імпульсів.

Особливості проведення соціально-економічної політики визначаються множиною факторів. Зокрема, рівнем дестабілізації суспільних процесів; станом державного бюджету і платіжного балансу, національних заощаджень; співвідношенням обсягів кредитування реального виробництва і спекулятивних операцій; ступенем лібералізації зовнішньоекономічної діяльності; впливом зовнішніх чинників тощо. Вчені зазначають, що ринкова саморегуляція ефективно та інтенсивно діє лише у двох сферах (грошово-фінансовій та виробничій), тоді як державне регулювання сприяє узгодженій ефективній діяльності в усіх сферах суспільного виробництва [19, с. 57].

Загальнонаціональний інтерес може представляти лише держава. Вона формує економічну політику і структуру суспільного виробництва. Регулює процеси в загальнонаціональних масштабах (економічні, екологічні, соціальні, гуманітарні; розширення виробництва і розподілу суспільних благ; розвиток наукових напрямків тощо). Проблема оптимального збалансування механізмів державного регулювання економіки суперечлива та актуальна для всіх країн.

Стрімкі зміни у світовому господарстві, кризові явища, невизначеність розвитку провокують спад економічної активності. Цей процес буде посилюватися в процесі становлення інноваційної економіки. Уряди запроваджують стабілізаційні заходи для забезпечення балансу між обсягом соціальних функцій держави та рівнем їх фінансового забезпечення. У більшості країн сформувалася тенденція до зниження видатків державного бюджету та збільшення його доходів, у т. ч. за рахунок підвищення прогресивності податкової системи і фіскальної ролі непрямих податків, розширення бази оподаткування, зростання податкового навантаження на пасивні доходи (проценти, роялті, дивіденди, інвестиційний дохід). Відбуваються часті зміни в оподаткуванні у зв'язку з новими викликами і загрозами, які формує сучасна ситуація [20].

В Україні нагромадилося багато проблем. За трансформаційний період економіку не було модернізовано. Вона випрацювала, підкреслює В. Г. Подлесна, свій старий ресурс [10, с. 10]. Її розвиток ґрунтується на перевагах експлуатації сировинних ресурсів, рентних принципах формування прибутку. Технологічна культура є низькою. Особливого значення набуває також така проблема державотворення в Україні, слушно зауважує В. Г. Бульба, як «встановлення ефективного балансу в системі «державна – суб'єкт ринкової економіки – громадянин» [21, с. 3].

Висновки. Глобалізація прискорює соціально-економічні процеси у сучасному світі, створює нові умови функціонування світогосподарської системи в координатах «інформаційного суспільства». Останнє є одним із етапів становлення «економіки знань». Такий перехід, що вже розпочався у багатьох сферах життєдіяльності соціуму, матиме як позитивні, так й негативні наслідки для національних економік, які розхитує світова економічна нестабільність. За таких реалій важко забезпечити стійкість та пропорційність соціально-економічного розвитку країни.

Україна знаходиться під впливом значних політичних, соціальних, економічних перетворень. Не можна довго підтримувати конкурентні переваги у світовій економіці за рахунок наддешевої робочої сили і природних ресурсів. Основними напрямками економічної стратегії держави мають бути: підтримка наукових досліджень і технологій (нанотехнологій, новітнього матеріалознавства, ядерної енергетики, авіа-, ракетно-, суднобудування і т. д.); спеціалізація з надання інтелектуальних послуг; утримання позицій в обороті високотехнологічної продукції, поглиблення диверсифікації продукції. Потрібні вкладення в розвиток людського капіталу, узгодження інтересів усіх верств суспільства. Подальший поступ держави залежить від стану її інститутів, довіри між суб'єктами суспільного, економічного, соціального і політичного життя.

Підтримувати стійкий і динамічний поступ можливо лише на випереджувальній моделі інноваційного розвитку. Це потребує значних фінансових коштів, відновлення розвитку реального сектору економіки, перекриття витоку капіталу і наукового потенціалу за кордон, детінізації економіки, розробки національної стратегії структурних зрушень із урахуванням національних пріоритетів. За сучасних реалій в Україні забезпечити стійкість і пропорційність розвитку досить важко.

Література:

1. Чухно А. А., Юхименко П. І., Леоненко П. М. Сучасні економічні теорії : [підручник] / За ред. А. А. Чухна. – К. : Знання, 2007. – 878 с.
2. Гальчинський А. С. Економічна методологія. Логіка оновлення : [курс лекцій] / А. Гальчинський. – К. : «АДЕФ-Україна», 2010. – 572 с.
3. Гальчинський А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти : [монографія] / А. Гальчинський. – К. : Либідь, 2006. – 312 с.
4. Геєць В. М. Бар'єри на шляху розвитку промисловості на інноваційній основі та можливості їх подолання / В. М. Геєць // Економіка України. – 2015. - № 1. – С. 4–25.
5. Гнібіденко І. Глобальні зміни у соціально-трудої сфері : стан та вплив на трансформацію інститутів соціального захисту населення / І. Гнібіденко // Україна : аспекти праці. – 2015. – № 4. – С. 3–7.
6. Єщенко П. С. Світу потрібен новий вектор розвитку: від bubbleeconomics – до економіки людини / П. С. Єщенко // Економіка України. - 2014. - № 6 (631). – С. 4–22.
7. Єщенко П. С. Як подолати системні витрати неоліберального реформування економіки / П. С. Єщенко // Економіка України. – 2015. – № 1. – С. 26–41.
8. Каленюк І. С., Цимбал Л. І. Форми прояву інтелектуального лідерства / І. С. Каленюк, Л. І. Цимбал // Економіка України. – 2016. – № 3. – С. 29–40.
9. Тарасевич В. М. Економічна соціодинаміка у філософському просторі економіко-теоретичного знання / В. М. Тарасевич // Економіка України. – 2015. – № 1. – С. 42–59.
10. Подлесна В. Г. Циклічність у розгортанні та подоланні економічних криз / В. Г. Подлесна // Економіка України. – 2014. – № 9. – С. 4–18.
11. Бебік В. М. Сучасна глобалістика : провідні концепції і модерна політика : [навч. посібник] / В. Бебік, С. Шергін, Л. Дегтерьова. – К. : Університет «Україна», 2006. – 2010 с.

12. Корнійчук Л. Теоретичні основи реалізації концепції сталого розвитку / Л. Корнійчук // *Економіка України*. – 2010. № 2. С. 72–83.
13. Мунтян В. Информационная парадигма. – К., 2006. – 632 с.
14. Иноземцев В. Л. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы. – М. : Логос, 2000. – 304 с.
15. Топоркова О. С. Генезис теорії інформаційно-мережевої економіки / О. С. Топоркова // [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.economy.nauka.com.ua/pdf/9_2015/61.pdf.
16. Трубнік Т. Статистичне оцінювання диспропорцій секторальної структури національної економіки / Т. Трубнік // [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/articles/2014/157/157_98-102.pdf.
17. Кравчук О. Трансформація соціально-трудова відносин в умовах формування мережевої економіки / О. Кравчук // *Україна : аспекти праці*. – 2014. – № 6. – С. 11–21.
18. Мамонтова Н. А. Кредитні ресурси у фінансування промислових підприємств в умовах сталого розвитку / Н. А. Мамонтова // *Наукові записки НУ «Острозька академія». Серія «Економіка»*. – Острог : Вид-во НУ «Острозька академія», 2015. – Випуск 28. – С. 130–133.
19. Павловський М. А. Макроекономіка перехідного періоду : Український контекст. – К. : Техніка, 1999. – 336 с.
20. Мельник В. М., Кошук Т. В. Податкові реформи в умовах гострого дефіциту фіскальних ресурсів : досвід країн ЄС та українські реалії / В. М. Мельник, Т. В. Кошук // *Економіка України*. – 2014. – № 6 (631). – С. 37–56.
21. Бульба В. Соціальні функції держави як фундаментальна категорія державно-управлінської науки / В. Г. Бульба // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pubupr/2011_4/doc/1/01.pdf.